

จิตรกรรมสีฝุ่น

Tempera Color
Painting

โดย

รัตนฤทธิ จันทรวงศ์

จิตรกรรมสีฝุ่น

Tempera Color Painting

รัตนฤทธิ จันทรวงศ์

คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

จิตรกรรมสีฝุ่น (Tempera Color Painting)

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ห้ามทำการลอกเลียนแบบไม่ว่าส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้

นอกจากจะได้รับอนุญาต

พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤษภาคม 2565

จำนวน 300 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

รัตนฤทธิ จันทรังสี .

จิตรกรรมสีฝุ่น = Tempera color painting.-- กรุงเทพฯ : ทริปเพิ้ล กรุ๊ป, 2565.

263 หน้า.

1. จิตรกรรมสีฝุ่น. I. ชื่อเรื่อง.

751.43

ISBN 978-616-593-031-4

จัดทำโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รัตนฤทธิ จันทรังสี

พิมพ์ที่

บริษัท ทริปเพิ้ล กรุ๊ป จำกัด www.triple-group.co.th

คำนิยม

ผู้ทำงานศิลปะไม่ว่าจะเป็นศิลปิน ช่างฝีมือ หรือนักเรียนนักศึกษาจะสัมผัสรับรู้สิ่งต่าง ๆ แตกต่างจากบุคคลทั่วไป การสัมผัสรับรู้เหล่านั้นจะปรากฏอยู่ในผลงานทั้งสองมิติและสามมิติที่พวกเขาสร้างขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยวัสดุและวิธีการเฉพาะของแต่ละคนปราศจากกฎเกณฑ์ตายตัว วัสดุเหล่านั้นจะเปลี่ยนสภาพจากการเป็นวัตถุธรรมดากลายเป็น “สื่อศิลปะ” ทันที ทำหน้าที่เป็นตัวแทนความคิดและความรู้สึกของผู้ที่สร้างผลงานในทัศนศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแขนงจิตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏให้เห็นเป็นผลงานสองมิติ จะสร้างขึ้นจากเนื้อสีหลากหลายชนิดต่างกันตามสารตัวกลางที่ใช้ผสมเพื่อให้เปลี่ยนสภาพเนื้อสีจากคุณสมบัติที่เป็นวัสดุแห้ง (dry material) ให้เป็นวัสดุเปียก (wet material) สำหรับระบายบนระนาบรองรับที่เหมาะสมต่อไป

หนังสือ “จิตรกรรมสีฝุ่น” เล่มนี้ ได้บรรยายถึงลักษณะ คุณสมบัติ และกระบวนการใช้สีฝุ่นไว้อย่างเป็นระบบ อ่านแล้วเข้าใจง่าย เพราะผู้เขียนได้เรียบเรียงเนื้อหาจากประสบการณ์ตรงที่ได้ศึกษาค้นคว้า วิจัย และทดลองด้วยตนเองอย่างครบถ้วน สมบูรณ์ ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา เทคนิค

และคุณสมบัติ รวมทั้งการนำไปใช้ในบริบทแนว ประเพณีและร่วมสมัยทั้งในวัฒนธรรมตะวันออกและ ตะวันตกซึ่งช่วยให้มองเห็นคุณค่าของ “สีฝุ่น” ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมทั้งในแง่การศึกษาเรียนรู้ และการนำไปปฏิบัติจริงแบบศิลปินได้เป็นอย่างดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รัตนฤทธิ จันทรังสี ซึ่งเป็นทั้งครูศิลปะและศิลปิน เขียนไว้ในคำนำของ หนังสือเล่มนี้มีความตอนหนึ่งว่า “ผู้เขียนมีความ ตั้งใจในการนำประสบการณ์จากการเขียนภาพสีฝุ่น และความรู้จากการเขียนภาพสีฝุ่นตลอดระยะเวลา มากกว่า 25 ปี มาบรรจุไว้ในหนังสือเล่มนี้” ข้อเขียนนี้ยืนยันให้เห็นถึงความทุ่มเทที่มีต่อการ ศึกษาค้นคว้า เพื่อให้มีหนังสือศิลปะดี ๆ เกิดขึ้น อีกเล่มหนึ่งเผยแพร่ในวงการศิลปะและสถาบันศิลปะ ซึ่งเป็นวาระที่เกิดขึ้นไม่บ่อยนัก และเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่า..

“จิตรกรรมสีฝุ่น มีลักษณะเฉพาะในฐานะเป็น สื่อศิลปะที่ยังคงมีชีวิตชีวา ยืนหยัดอยู่ท่ามกลาง จินตนาการและการแสดงออกทางศิลปะ รวมทั้ง ท่ามกลางการสร้างสรรค์ด้วยฝีมือและการแก้ปัญหา บนระนาบรองรับตลอดไป”

รองศาสตราจารย์พีระพงษ์ กุลพิศาล
ธันวาคม 2564

คำนำ

หนังสือ “จิตรกรรมสีฝุ่น” เล่มนี้ใช้ประกอบการศึกษาในรายวิชาจิตรกรรมสีฝุ่น (Tempera Color Painting) สำหรับนักศึกษาในระดับปริญญาตรี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี อีกทั้งยังกำหนดให้เป็นรายวิชาในหมวดวิชาชีบบัณฑิตของแต่ละสถาบันการศึกษาที่จัดการสอนทางด้านศิลปะ เพื่อเป็นคู่มือประกอบการฝึกปฏิบัติการเขียนภาพให้เกิดทักษะขั้นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาทักษะทางด้านจิตรกรรมขั้นสูงต่อไป

ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้นำประสบการณ์จากการเขียนภาพสีฝุ่นและความรู้ที่ตกผลึกจากการสอนเขียนภาพสีฝุ่นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา 25 ปี โดยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรกเป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่นในยุคสมัยต่าง ๆ ส่วนที่สองเนื้อหาที่กล่าวถึงวัสดุอุปกรณ์ ทฤษฎี และวิธีการในการเขียนภาพสีฝุ่น ส่วนที่สามได้กล่าวถึงเนื้อหาการเขียนภาพหุ่นนิ่ง การเขียนภาพ

ทิวทัศน์ และการเขียนภาพคนเหมือน และส่วนที่สี่กล่าวถึงบทบาทของเทคนิคสีฝุ่นต่อจิตรกรไทยและมุมมองในอนาคตของจิตรกรรมสีฝุ่นในประเทศไทย

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือจิตรกรรมสีฝุ่นเล่มนี้จะมีประโยชน์ต่อนักศึกษาและบุคคลทั่วไปที่สนใจทดลองฝึกปฏิบัติการเขียนภาพสีฝุ่นเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะหรือเพื่อเป็นสื่อการสอนศิลปะให้กับครู อาจารย์ ผู้สนใจ และบุคคลที่มีความชื่นชอบในงานศิลปะ

ท้ายที่สุดนี้ผู้เขียนขอขอบพระคุณครูช่าง อาจารย์ผ่อง แซ่กิ่ง, ศาสตราจารย์ ดร.สมพร ฐรี, รองศาสตราจารย์พีระพงษ์ กุลพิศาล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภาสกร ทองขุนดำ และอาจารย์ชูเกียรติ สุทิน ผู้ทรงคุณวุฒิที่เอื้อเฟื้อข้อมูลที่เป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนตรวจสอบแก้ไขเนื้อหาจนหนังสือเล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากท่านผู้อ่านมีข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์หรือหนังสือเล่มนี้มีข้อบกพร่องประการใด ผู้เขียนขอน้อมรับด้วยความเต็มใจเพื่อนำไปปรับปรุงและพัฒนาต่อไป

รัตนฤทธิ จันทรวงศ์

2564

สารบัญ

หน้า

คำนำ

สารบัญ

บทนำ

1 ความรู้เกี่ยวกับจิตรกรรมสีฝุ่น

1.1 ความหมายและกรรมวิธีการเขียนภาพสีฝุ่น	1
1.2 ความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่น	3

2 จิตรกรรมสีฝุ่นในยุคก่อนประวัติศาสตร์

2.1 จิตรกรรมสีฝุ่นยุคก่อนประวัติศาสตร์ Prehistorical Period	7
2.2 จิตรกรรมสีฝุ่นยุคหินเก่า Paleolithic Age	8
2.3 จิตรกรรมสีฝุ่นยุคหินกลาง Mesolithic Age	15
2.4 จิตรกรรมสีฝุ่นยุคหินใหม่ Neolithic Age	16

3 จิตรกรรมสีฝุ่นในยุคประวัติศาสตร์ตะวันตก

3.1 ความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่นในยุคประวัติศาสตร์ตะวันตก	19
3.2 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยอียิปต์ (ประมาณ 2,700 ปีก่อนคริสตกาล)	20
3.3 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยกรีก	22
3.4 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยโรมัน	23
3.5 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยคริสเตียน	25
3.6 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยไบแซนทีน (ค.ศ. 330-1453)	28
3.7 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยฟื้นฟู (ค.ศ. 400-1600)	29
3.8 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยเรอเนสซองส์ (Renaissance)	32

4 จิตรกรรมสีฝุ่นในยุคประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

4.1 ความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	51
4.2 จิตรกรรมสีฝุ่นในอินเดีย	52
4.3 จิตรกรรมสีฝุ่นในกัมพูชา	54
4.4 จิตรกรรมสีฝุ่นในลาว	56
4.5 จิตรกรรมสีฝุ่นในเมียนมาร์	56

5 จิตรกรรมสีฝุ่นในยุคประวัติศาสตร์ไทย

5.1 ความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่นในประเทศไทย	61
5.2 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยทวารวดี	62

สารบัญ

	หน้า
5.3 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยศรีวิชัย	63
5.4 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยลพบุรี	64
5.5 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยสุโขทัย	64
5.6 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยล้านนา	66
5.7 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยอยุธยา	68
5.8 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยธนบุรี	75
5.9 จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยรัตนโกสินทร์	77
6 การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในงานจิตรกรรมสีฝุ่น	
6.1 วัสดุที่ใช้ในการเขียนภาพ	89
6.2 อุปกรณ์ในการเขียนภาพ	93
7 หลักการใช้สีในงานจิตรกรรมสีฝุ่น	
7.1 ทฤษฎีสี	97
7.2 วิธีการใช้สี	102
8 เทคนิคในงานจิตรกรรมสีฝุ่น	
8.1 ภาพเขียนสีฝุ่นบนผนังหิน	107
8.2 ภาพเขียนสีฝุ่นบนพื้นปูน	108
8.3 ภาพเขียนสีฝุ่นบนฝาผนัง	109
8.4 ภาพเขียนสีฝุ่นบนไม้	111
8.5 ภาพเขียนสีฝุ่นบนผ้า	112
8.6 ภาพเขียนสีฝุ่นบนกระดาษ	113
9 การเขียนภาพหุ่นนิ่ง	
9.1 ความสำคัญของการเขียนภาพหุ่นนิ่ง	114
9.2 การจัดหุ่นนิ่ง	115
9.3 การร่างภาพ	115
9.4 วิธีการระบายสี	120
9.5 การเขียนภาพหุ่นนิ่งผลไม้	120
9.6 การเขียนภาพหุ่นนิ่งวัตถุสิ่งของ	123
9.7 ขั้นตอนการเขียนภาพหุ่นนิ่งแจกันดอกไม้	140

สารบัญ

หน้า

10 การเขียนภาพทิวทัศน์

10.1 ความสำคัญของการเขียนภาพทิวทัศน์	151
10.2 การเขียนภาพตามหลักทัศนียภาพ	152
10.3 การเขียนภาพทิวทัศน์บก	153
10.4 การเขียนภาพทิวทัศน์แม่น้ำลำคลอง	164
10.5 การเขียนภาพทิวทัศน์ทะเล	168
10.6 การเขียนภาพทิวทัศน์วิถีชีวิตสังคมเมือง	169
10.7 การเขียนภาพทิวทัศน์ตามแนวทางของลัทธิอิมเพรสชันนิสม์	170
10.8 การเขียนภาพทิวทัศน์สถาปัตยกรรม	170

11 การเขียนภาพคนเหมือน

11.1 ความเป็นมาของการเขียนภาพคนเหมือน	180
11.2 โครงสร้างและสัดส่วนของใบหน้าคน	183
11.3 การศึกษาปริมาตรของหุ่นหน้าเหลี่ยม	184
11.4 การเขียนภาพคนเหมือนหุ่นปูนปลาสเตอร์สีเอกรงค์	185
11.5 การเขียนภาพพระบรมสาทิสลักษณ์ รัชกาลที่ 9	186
11.6 เทคนิคการเขียนภาพสีฝุ่นผสมไข่แดง	191
11.7 การเขียนภาพคนเหมือนผู้ชาย	192

12 บทบาทของเทคนิคสีฝุ่นต่อจิตรกรไทย

12.1 อิทธิพลของจิตรกรรมตะวันตกในประเทศไทย	198
12.2 จิตรกรรมสีฝุ่นมีอิทธิพลต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทย	202

13 มุมมองในอนาคตของจิตรกรรมสีฝุ่นในประเทศไทย

13.1 จิตรกรรมสีฝุ่นกับแวดวงการศึกษาไทย	218
13.2 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของจิตรกรรมสีฝุ่นในประเทศไทย	220

ผลงานภาพเขียนสีฝุ่น โดย รัตนฤทธิ์ จันทรรังสี	223
บรรณานุกรม	242
ดัชนี	245
ประวัติผู้เขียน	250

“

สีฝุ่นเป็นสีแห่งจิตวิญญาณ
สื่อในการเผยแพร่ศาสนา ลัทธิ ความเชื่อ
และบันทึกจิตวิญญาณของมนุษยชาติ

”

บทนำ

มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ดำรงชีวิตหรืออยู่ภายในถ้ำชั่วคราวเพื่อเอาตัวรอดจากสภาพอากาศที่หนาวจัดในยุคน้ำแข็ง ได้ประทั่งชีวิตด้วยการล่าสัตว์ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายเหมือนกันทั้งโลกตะวันตกและโลกตะวันออก ภาพวาดบนผนังถ้ำหลายถ้ำที่ถูกค้นพบได้บอกเล่าให้เห็นถึงเรื่องราว วิถีชีวิตความเชื่อของมนุษย์เผ่าต่าง ๆ ภาพวาดเหล่านี้วาดด้วยสีธรรมชาติจากดินสีตามพื้นที่อาศัยของมนุษย์ ในเวลาต่อมาสีธรรมชาติดังกล่าวนี้ได้มีการพัฒนากรรมวิธีใหม่ ๆ ตามยุคสมัยของความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ และต่อมาได้มีการบัญญัติศัพท์เฉพาะสำหรับใช้เรียกสีชนิดนี้ขึ้นใหม่ว่า “สีฝุ่น”

หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้เรียบเรียงเนื้อหาด้วยการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของสีฝุ่นที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการกำเนิดมนุษยชาติในโลก ที่ต่อมาได้พัฒนาความเชื่อนำไปสู่การนับถือธรรมชาติ การนับถือเทพเจ้า ศาสนา และได้นำมาประยุกต์ใช้ในการตกแต่งร่างกายและสิ่งของเครื่องใช้ให้เกิดความสวยงามตามคติความเชื่อนั้น ๆ ภายในวิถีชีวิตประจำวัน จนกลายมาเป็นความสัมพันธ์อันลึกซึ้งสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน

จิตรกรรมสีฝุ่น ถือกำเนิดขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตะวันตกเมื่อประมาณ 20,000 ปีก่อนคริสตกาลมาแล้ว มีการค้นพบภาพวาดด้วยสีฝุ่นบนผนังถ้ำอัลตามิราทางตอนเหนือของสเปน ถ้ำฟองเดอโกม และถ้ำลัสโก ทางตะวันตกเฉียงใต้ของฝรั่งเศส ภาพเหล่านี้แสดงเรื่องราววิถีชีวิตและความเชื่อของชนเผ่า สีฝุ่นที่นำมาเขียนภาพได้จากดินแดง ดินน้ำตาล ถ่าน เขม่า ผสมไขมันสัตว์ แล้วนำมาเขียนภาพบนผนังถ้ำ ซึ่งบางแห่งมีการปรับแต่งผิวผนังถ้ำให้เรียบโดยใช้หินสกัดก่อนเขียนภาพด้วยเส้นด้วยสีแดง สีเหลือง ผ่านกลวิธีการเขียนเส้นเป็นรูปร่างและลงสีภายในรูปร่างของสิ่งต่าง ๆ ด้วยการระบายหรือการพ่นสี นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของประวัติศาสตร์งานจิตรกรรมสีฝุ่นที่สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันตามยุคสมัย ตั้งแต่สมัยอียิปต์ กรีก โรมัน คริสเตียน อาณาจักรไบแซนไทน์ และสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา

จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยอียิปต์นิยมเขียนภาพระบายสีลงบนประติมากรรมแบบปูนต้ำ บนฝาผนัง สุสาน และบนที่บศพ แสดงเรื่องราวคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายมากกว่าการบันทึกเรื่องราวจากวิถีชีวิต ภาพเขียนมีรูปแบบเป็นเชิงสัญลักษณ์

สมัยกรีกยุคแรกได้รับอิทธิพลจากรูปแบบจิตรกรรมสมัยมีโนอัน จากการคัดลอกภาพเขียนที่ค้นพบและพัฒนาจนกลายเป็นแบบเฉพาะของตนเอง มีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาติมากยิ่งขึ้น จนถึงสมัยคลาสสิกของกรีกหรือยุคทองของศิลปะ ต่อมาภาพเขียนด้วยกรรมวิธีเฟรสโกทั้งหมดสูญหายไปพร้อมกับสงครามและภัยธรรมชาติ ทำให้ช่วงเวลานั้นไม่ปรากฏเป็นหลักฐานทางวัตถุอยู่เลย มีเพียงแต่การบันทึกไว้ในวรรณกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะกล่าวในเนื้อหาถัดไป

สมัยโรมันระยะแรกได้พบภาพเขียนบนภาชนะปั้นดินเผาในหลุมฝังศพของชาวกรีก จิตรกรโรมันได้ศึกษาโดยการลอกเลียนแบบภาพเขียนบนภาชนะดินเผาจากจิตรกรกรีกที่หลงเหลืออยู่และเรื่องเล่าในวรรณกรรมกรีก โดยใช้เทคนิคกรรมวิธีเช่นเดียวกับกรีก และมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นกรรมวิธีโมเสกจนเป็นที่นิยมกันมากกว่ากรรมวิธีเฟรสโก เพราะเชื่อว่ามีความคงทนกว่าจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของศิลปะโรมัน

สมัยคริสเตียนเริ่มแรกเขียนภาพสีฝุ่นด้วยกรรมวิธีเฟรสโกแสดงเรื่องราวเป็นภาพเล่าเรื่องผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่มีความหมายแทนคำสอนตามพระคัมภีร์ มักเขียนภาพบนเพดานคาตาคอมป์และเขียนภาพขนาดเล็กเก็บไว้บูชา

ต่อมารูปแบบจิตรกรรมสีฝุ่นถูกพัฒนาปรับเปลี่ยน สังเกตได้จากในระยะหลังภาพเขียนที่ปอมเปอีได้หันมาใช้วิธีโมเสกตามกรรมวิธีแบบโรมัน ในอาณาจักรไบแซนทีนช่วงแรกนิยมใช้ภาพเขียนสีฝุ่นบอกเล่าเชิงสัญลักษณ์แทนคำสอนและได้เขียน

ภาพประกอบพระคัมภีร์ตามแบบฉบับศิลปะโรมัน จากนั้นเปลี่ยนเป็นวิธีการโมเสกตกแต่งภายในอาคารฝาผนัง มุข ที่ตั้งแท่นบูชาและเพดานคาตาคอมป์ ต่อมาอาณาจักรตกอยู่ในยุคของการทำลายล้างรูปเคารพจึงเป็นสาเหตุให้จิตรกรรมสีฝุ่นถูกทำลายจนหมดสิ้นและถูกห้ามเขียนภาพรูปเคารพ หลังจากที่เกิดการณ์เลวร้ายสิ้นสุดลง จึงมีการฟื้นฟูจิตรกรรมสีฝุ่นขึ้นจนกลายเป็นรูปแบบใหม่ของศิลปะที่เกิดจากการผสมผสานรูปแบบศิลปะกรีกสมัยเฮเลนีสติกกับรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ที่เต็มไปด้วยลวดลายแสดงถึงความหรูหราในสมัยเรอเนสซองส์ (Renaissance) จิตรกรเริ่มทดลองค้นหาแนวทางใหม่ของศิลปะจากการศึกษาความจริงที่ปรากฏแก่สายตา นำมาถ่ายทอดเป็นรูปแบบเหมือนจริงที่ถูกต้องตามหลักทัศนียภาพ การกำหนดแสงเงา โดยอ้างอิงจากความเป็นจริงของธรรมชาติ มีลักษณะเฉพาะทางด้านความคิดและรูปแบบ ด้านเทคนิคกรรมวิธีระยะแรกใช้กรรมวิธีเฟรสโกซึ่งเป็นเทคนิคของการใช้สีฝุ่นประเภทหนึ่งแล้วจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปใช้สีน้ำมัน

สมัยฟื้นฟูศิลปะวิทยาระยะเริ่มแรกจิตรกรได้ศึกษาเทคนิคกรรมวิธีการเขียนภาพเฟรสโกตามรูปแบบอุดมคติของกรีกและโรมัน แล้วค่อยพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปยังเทคนิคอื่น ๆ ที่สามารถสนองตอบการแสดงออกทางศิลปะตามทัศนคติของจิตรกรที่มีต่อประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองการปกครองสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ เทคโนโลยี

ช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้นด้วยความขาดแคลนสีในการเขียนภาพ จึงเป็นปฏิกิริยาของการคิดค้นสีธรรมชาติ จิตรกรรมสีฝุ่นได้ถือกำเนิดขึ้นฝั่งทวีปเอเชียเมื่อ 500,000-4,000 ปีก่อนพุทธกาล

ระยะเริ่มแรกอารยธรรมของมนุษย์ได้อาศัยภายในถ้ำ บริเวณแม่น้ำสินธุประเทศอินเดีย แม่น้ำฮวงโห ประเทศจีน แม่น้ำไทกริสยูเฟรติสหรือเมโสโปเตเมีย ประเทศอิรักและซีเรีย จากนั้นอารยธรรมค่อย ๆ ขยายออกไปทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนมาถึง ประเทศไทย สำหรับประเทศไทยมีการพบภาพเขียน สีสฝุ่นบนพื้นผนังถ้ำ และบริเวณหน้าผาหินต่าง ๆ ปัจจุบันเหลือเพียงร่องรอยการเขียนเส้นสีแดงเพียง เล็กน้อยเท่านั้น ไม่สามารถแสดงเป็นภาพที่มองเห็น เรื่องราวชัดเจนได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะภูมิประเทศ ในบริเวณแถบนี้มีภูมิอากาศร้อนชื้นและฝนตก บ่อยครั้ง จนกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ภาพเขียน ด้วยสีฝุ่นหลุดร่อนจนแทบไม่เหลือร่องรอยให้ศึกษา

การที่มนุษย์มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ทำให้เกิดสังคมชนเผ่าต่าง ๆ มีการเลือกผู้นำ มีการสร้างความเชื่อของตนเองที่ในเวลาต่อมาความเชื่อ ดังกล่าวได้ถูกพัฒนามาเป็นการนับถือศาสนา ดังนั้น จิตรกรรมสีฝุ่นจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่มนุษย์ ใช้เป็นสื่อแสดงออกตามคติความเชื่อ ศาสนา ราชสำนัก และวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยใช้ เทคนิคต่าง ๆ อาทิ สีสฝุ่นผสมไขมันสัตว์ ผสมกาว ยางไม้ สีสฝุ่นบนพื้นปูนเปียก หรือเรียกตามสกุลช่าง ฟลอเรนซ์ว่า “เฟรสโก” ในยุคประวัติศาสตร์ของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อเกิดพุทธศาสนา ศาสนา พราหมณ์หรือฮินดูขึ้นทางตอนเหนือของประเทศ ภาพเขียนจึงกลายเป็นเครื่องมือสื่อสารสำคัญ เช่นเดียวกับรูปเคารพที่ใช้ในการเผยแพร่เรื่องราว เกี่ยวกับบอติตพุทธ พุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ พงศาวดาร และวรรณกรรม พบมากในผนังถ้ำ เทวาลัย และในพระราชสำนัก มีการเขียนภาพบน วัสดุที่หลากหลาย เช่น แผ่นหิน ผนังก่ออิฐถือปูน

ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ไบลาน กระดาษ จึงมีความเชื่อว่า สื่อเหล่านี้สามารถเผยแพร่ศาสนาได้รวดเร็วจนขยาย เป็นวงกว้างไปที่จีนและลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ พม่า กัมพูชา และไทย ซึ่งการเผยแพร่ครั้งนี้ไม่ได้ มาเพียงแต่รูปแบบงานจิตรกรรมเท่านั้น แต่ยังมี เทคนิคกรรมวิธีต่าง ๆ ถูกถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาด้วย

สำหรับการเขียนภาพสีฝุ่นในประเทศไทยพบ ปรากฏหลักฐานจำนวนมาก ยุคก่อนประวัติศาสตร์ พบว่ามีการเตรียมหน้าหินให้เรียบก่อนเขียนภาพ ด้วยสีธรรมชาติผสมไขมันสัตว์ หรือกาวยางไม้ สีที่ใช้ ทำมาจากดินสีเหลือง สีน้ำตาล สีแดง สีน้ำตาลแดง และสีดำ งานจิตรกรรมสีฝุ่นถูกพัฒนาเรื่อยมา พร้อม ๆ กับการเผยแพร่ศาสนา การค้าขายสินค้า จนถึงในยุคประวัติศาสตร์ไทยตามยุคสมัยต่าง ๆ เช่น สมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ในสมัยทวารวดีไม่พบภาพเขียนสีฝุ่นเลย มีเพียงภาพเขียนลายเส้นบนแผ่นอิฐ สมัยศรีวิชัย พบจิตรกรรมสีฝุ่นบนพื้นผนังถ้ำศิลปะจังหวัดยะลา แสดงเรื่องราวพระโพธิสัตว์ สมัยลพบุรีพบที่วัดลูกเขย วัดพ้อตา จังหวัดอุดรธานี แต่ภาพเขียนถูกลบเลือน จนเห็นเพียงเส้นสีแดงเล็กน้อย สมัยสุโขทัยพบจาก เรื่องเล่าในศิลาจารึก สมัยล้านนา อยุธยา ธนบุรี และ รัตนโกสินทร์ พบภาพเขียนบนฝาผนังโบสถ์ วิหาร สถูป และผนังเจดีย์ ภาพส่วนใหญ่แสดงเรื่องราวพุทธ ประวัติ อดีตพุทธเจ้า พระอสีตสาวก และทศชาติ ชาดก โดยใช้การเขียนสีฝุ่นบนผนังปูนที่แห้งแล้ว เรียกอีกอย่างว่า “เฟรสโกเทียม” นอกจากนี้มีการ พัฒนาเทคนิคกรรมวิธีเขียนภาพสีฝุ่นบนวัสดุอื่น ๆ เช่น บนพื้นผ้า แผ่นไม้ ใบย่อย กระดาษ และเฟรม ฝาใบ

ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มมีจิตรกรราชสำนักขึ้น ในรัชกาลที่ 3-4 ชื่อ ขรัว อินโขง ได้นำกรรมวิธีการเขียนภาพสีฝุ่นมาใช้เขียนภาพต้นแบบจิตรกรรมฝาผนัง แต่ไม่พบว่าจิตรกรไทยเขียนภาพด้วยกรรมวิธีเฟรสโกแบบตะวันตกเลย จนได้มีการว่าจ้างจิตรกรชาวอิตาลีชื่อ กาลิเลโอ กินี และซี รีกูลิ เขียนภาพด้วยกรรมวิธีเฟรสโกบนเพดานโดมภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม จากหลักฐานดังกล่าวทำให้สรุปได้ว่าการเขียนภาพสีฝุ่นมีความสำคัญต่อศาสนา ราชสำนัก และวิถีชีวิตไทยซึ่งไม่อาจแยกออกจากกันได้ ทำให้เกิดการถ่ายทอดเทคนิคกรรมวิธีการเขียนภาพสีฝุ่นจากรุ่นสู่รุ่น จนในที่สุดได้มีการเผยแพร่ทำให้เกิดความสนใจในวงกว้าง และมีการส่งเสริมให้บรรจुरายวิชาจิตรกรรมสีฝุ่นลงในหลักสูตรการศึกษาศิลปะ จนถึงปัจจุบัน ด้วยคุณลักษณะพิเศษของสีฝุ่นทำให้ช่างเขียนและศิลปินจำนวนมากไม่ยอมเกิดแรงบันดาลใจ นำเทคนิคสีฝุ่นมาเป็นสื่อในการถ่ายทอดเนื้อหาทางศิลปะจนเป็นประจักษ์ต่อวงการศิลปะ เช่น มานิตย์ ภู่อารีย์, ดำรง วงศ์อุปราช, ผ่อง เซ่งกิ่ง, ปรีชา เกาทอง, เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ และ ปัญญา วิจินธนสาร

ปัจจุบันจิตรกรรมสีฝุ่นถูกบรรจุให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาชั้นพื้นฐานวิชาชีพทางทัศนศิลป์ โดยรายวิชานี้ถูกกำหนดให้เรียนก่อนวิชาจิตรกรรมสีน้ำมัน จิตรกรรมสีอะคริลิก และสีชนิดอื่น ๆ ในการออกแบบแผนการเรียน ผู้เขียนได้ออกแบบแผนการเรียนให้เป็นไปในแนวทางสากล ด้วยการเรียงลำดับเนื้อหาจากประวัติความเป็นมา วัสดุ เทคนิคกรรมวิธีการใช้สี การจัดองค์ประกอบ และการฝึกปฏิบัติการเขียนภาพจากแบบที่กำหนด นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้นำองค์ความรู้ที่ผู้เขียนได้จากการทำวิจัย โครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนาวิธีการเตรียมพื้นผ้าใบสำหรับการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะด้วยเทคนิคสีฝุ่น เพื่อให้ตอบสนองกับรูปแบบจิตรกรรมตามสากลนิยม จะทำให้ภาพเขียนมีคุณภาพดีสีไม่เปลี่ยนแปลงและแตกลายมาเติมเต็มเพื่อให้การเขียนภาพจิตรกรรมสีฝุ่นมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

1

ความรู้เกี่ยวกับจิตรกรรมสีฝุ่น

“จิตรกรรมสีฝุ่น” คำนี้ถูกเรียกขึ้นในยุคของศิลปะร่วมสมัย ซึ่งก่อนหน้านี้มีคำเรียกเป็นอย่างอื่น เช่น สีผง เพรสโก และสีฝุ่น สีชนิดนี้กลายมาเป็นสิ่งที่นำมาใช้ในการเขียนภาพตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีวิวัฒนาการไม่แตกต่างไปจากสีน้ำ สีน้ำมัน และสีอะคริลิก ความรู้เกี่ยวกับจิตรกรรมสีฝุ่น มักจะเริ่มต้นด้วยการอธิบายความหมาย ประวัติความเป็นมา และเทคนิคกรรมวิธีการเขียนภาพ เพื่อให้ผู้อ่าน เกิดความสนใจที่จะศึกษาและนำไปทดลองเขียนภาพ ดังนี้

1.1 ความหมายและกรรมวิธีการเขียนภาพสีฝุ่น

สีฝุ่นเป็นสีที่ได้มาจากธรรมชาติ เรียกกันอีกอย่างว่า สีวัตถุธาตุ สีฝุ่นมีประวัติความเป็นมายาวนานนับตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและกรรมวิธีการเขียนภาพสีฝุ่นไว้ดังนี้

สีฝุ่น (Tempera) หมายถึง ผงสีซึ่งผสมกับเมือกมัน มีลักษณะเฉพาะคือเมื่อสียังไม่แห้งจะมีสีสดและเป็นเงาน้อย ๆ เมื่อแห้งแล้วความสดใสจะลดลงและพื้นผิวด้าน วิธีการวาดภาพสีฝุ่นมีหลายอย่าง เช่น สีฝุ่นผสมไข่แดง (Egg-yolk Tempera), ผสมเมือกไข่ (Egg-oil Tempera), ผสมขี้ผึ้ง (Wax Tempera), ผสมน้ำมัน (Oil Emulsion Tempera) และผสมยางไม้ (Gum Tempera) ต่อมาไม่ต้องนำไปผสมกาว เนื่องจากในกระบวนการผลิตได้ทำการผสมมาแล้ว ซึ่งมีลักษณะการใช้งานเหมือนกับสีโปสเตอร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530)

สีฝุ่นที่ใช้ในสมัยโบราณได้จากธรรมชาติ เช่น ดิน แร่หิน สนิมโลหะ หรือสกัดจากส่วนของพืชและสัตว์ โดยนำมาผสมกับตัวกลางซึ่งมีความเหนียว เช่น ไข่แดง หรือกาว เพื่อให้ผงสีติดผนัง ไม่หลุดร่อน (พัชรี สาริกบุตร, 2524)

1.1 การเตรียมสีฝุ่น

สีฝุ่น (Tempera) หมายถึง ชาติสีต่าง ๆ ที่ถูกเตรียมขึ้นมาผสมด้วยไข่ขาวหรือไข่ทั้งฟอง ถ้านำสีชนิดนี้มาใช้กับน้ำก็จะเรียกว่าเป็นสีน้ำเทมเพอรา แต่ถ้านำมาใช้กับวานิชและน้ำมันสนก็จะเรียกว่าสีน้ำมันเทมเพอรา (สมเกียรติ ตั้งโน, 2536)

ลักษณะเฉพาะตัวของสีฝุ่นคือเมื่อยังไม่แห้ง จะมีสีสดและเป็นเงาหน่อย ๆ เมื่อแห้งแล้วความสด จะลดลงและมีความด้าน แต่ถ้าเคลือบทับด้วยน้ำมัน ชักเงาจะได้สีสดและเป็นเงายิ่งขึ้น ศิลปินบางคน จึงนิยมรองพื้นภาพด้วยสีฝุ่นก่อนแล้วจึงทับด้วย สีน้ำมัน ทำให้การเขียนภาพคล่องตัวและสะดวกขึ้น ดังเช่นภาพ St. Sebastian

กรรมวิธีเขียนภาพสีฝุ่นมีหลายวิธี เช่น สีฝุ่น ผสมไข่แดง สีฝุ่นผสมซีเมนต์ สีฝุ่นผสมยางไม้ ซึ่งเป็นวิธี เก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังเป็น กรรมวิธีที่ศิลปินชาวอียิปต์ กรีก โรมัน ตลอดจน ศิลปินสมัยไบแซนทีน และสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยานิยม ใช้กัน โดยกรรมวิธีการเขียนภาพสีฝุ่นของไทยนิยมใช้ ยางไม้ เช่น ยางมะขวิดหรือน้ำอ้อยผสมและยังคง มีสืบต่อมาจนทุกวันนี้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2541)

อารี สุทธิพันธุ์ (2535) กล่าวว่า “สีฝุ่น หรือ สีที่เป็นผงนั้นเวลาจะนำมาใช้ระบายสีจะต้องผสม กับกาวเสียก่อน บางคราวถ้าศิลปินต้องการเขียน ให้ได้ความรู้สึกคล้ายสีน้ำมัน ก็จะใช้น้ำมันลินสีด สำหรับผสมสีเป็นตัวยละลายสีผงสำหรับเขียน ปัจจุบันการผลิตสีกาวหน้ามาก มีสีผงซึ่งไม่ต้องผสม กับกาวหรือน้ำมัน เพียงแต่ใช้ฟู่กันจุ่มน้ำให้เปียก แล้วแตะสี เขียนเป็นรูปตามความต้องการได้ หรือนำผงสีมาละลายกับน้ำแล้วเขียนได้ เมื่อแห้งแล้ว ก็ไม่ลอกด้วย เพราะในสีผงนั้นบริษัทที่ทำได้ผสมกาว และสารเคมีอื่น ๆ ไว้แล้ว”

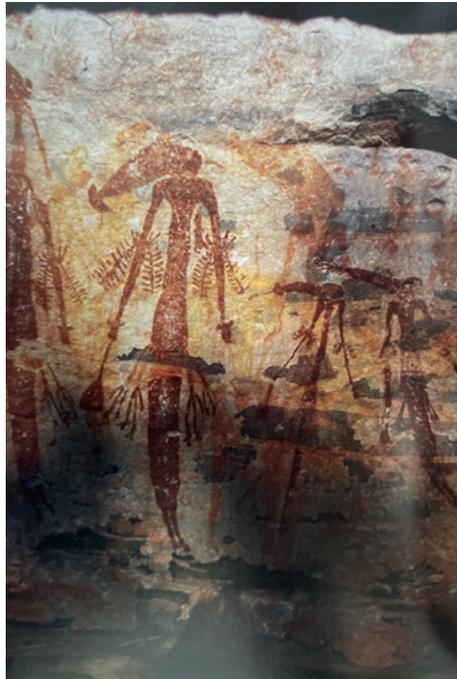
1.2 ภาพ St. Sebastian ค.ศ. 1470 ภาพเขียนสีฝุ่น โดย อันดริอา มันเตญา (The Yorck Project, 2002)

1.2 ความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่น

งานจิตรกรรมสีฝุ่นคือการที่จิตรกรได้นำผงสีฝุ่นมาสร้างงานจิตรกรรม สีฝุ่นปกติเป็นสีราคาถูกและมีเนื้อสีที่หยาบ เพราะฉะนั้นจิตรกรจะต้องนำมาบดใหม่แล้วผสมกับตัวผสมคือกาวที่ได้จากยางเปลือกไม้หรือกาวที่ทำจากหนังสัตว์ ในสมัยโบราณมักใช้ผสมกับไข่แดงและน้ำอุ่น แม้ว่าในเวลาต่อมาได้มีการค้นพบสีน้ำมัน สีอะคริลิก และสีประเภทอื่น ๆ ขึ้นมาแทน แต่การสร้างงานจิตรกรรมสีฝุ่นนั้นก็ยังมีให้เห็นเป็นที่นิยม การสร้างงานจิตรกรรมด้วยสีฝุ่นนั้นมีวิธีการใช้ค่อนข้างยากและต้องใช้เวลาในการฝึกเขียนทับกันซ้อนกันหลายชั้น รวมทั้งจะต้องมีเทคนิคและวิธีการเขียนที่เข้าใจคุณสมบัติของมันจริง ๆ จึงจะได้ผลพึงประสงค์ที่สมบูรณ์ (สุชาติ สุทธิ, 2535)

จิตรกรรมสีฝุ่นสมัยก่อนประวัติศาสตร์นั้นมีความแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการเขียนภาพแต่ละยุคสมัย บ่งบอกถึงพัฒนาการด้านวิถีชีวิตของมนุษย์และเป็นการบันทึกความทรงจำเกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ โดยเฉพาะภาพวัวป่าที่ปรากฏอยู่ในทุกถ้ำ เขียนด้วยสีที่ได้จากธรรมชาติจำพวกดินสีผสมกับไขมันสัตว์ที่หาได้ในบริเวณถ้ำที่อยู่หรือพักอาศัย นอกจากนั้นยังแสดงออกถึงความเร้นลับทางความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมก่อนออกไปล่าสัตว์ การกำเนิด วิถีชีวิต และความตาย

ต่อมาในยุคหินกลางซึ่งอยู่ในช่วงที่โลกกำลังเปลี่ยนผ่านจากยุคน้ำแข็ง มนุษย์เริ่มทยอยออกจากถ้ำมาสร้างที่อยู่อาศัยภายนอก ทำกิจกรรม เลี้ยงสัตว์ กิจกรรมการเขียนภาพจึงลดลง ภาพส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของสัตว์และมนุษย์อยู่ร่วมกัน การล่าสัตว์ การต่อสู้ การเต้นรำ และพิธีกรรมต่าง ๆ ได้เริ่มมีการเขียนภาพร่างกายมนุษย์และตกแต่งวัตถุสิ่งของโดยวาดเป็นเส้นแบบหยาบ ไม่ค่อยมีความใส่ใจในรายละเอียด แต่ทำให้เห็นถึงภาพที่มีกิริยาเคลื่อนไหวเสมือนมีชีวิตมากขึ้น ดังนั้นเทคนิคสีฝุ่นจึงกลายเป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญมากที่สุด ในยุคนี้ที่สามารถบอกเล่าประวัติศาสตร์ให้ทราบถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในยุคดึกดำบรรพ์

1.3 ภาพมนุษย์ ประดับด้วยหู สายรัดแขน และผ้าโพกศีรษะ พบทางตอนเหนือของประเทศออสเตรเลีย (Bruno David, 2017)

สมัยประวัติศาสตร์ตะวันตกเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในเรื่องความเชื่อในชีวิต หลังความตาย ในสมัยอียิปต์ภาพส่วนใหญ่จะเขียน ตกแต่งประติมากรรมนูนต่ำ ต่อมาเมื่อเกิดปัญหา ความขัดแย้งทางความเชื่อ จิตรกรจึงได้แสดงออกถึง เรื่องราวที่หลากหลายมากขึ้น เช่น กระบวนทัพทหาร รถศึก และอาวุธ จิตรกรรมอียิปต์จะแตกต่างกับ จิตรกรรมสมัยกรีกในเรื่องรูปแบบการเขียนภาพคน ในสมัยกรีกจะมีลักษณะเหมือนจริงมากกว่าและมีอิสระในการกำหนดเรื่องราวตามความชอบในหลักปรัชญาของลัทธิอุดมคติ ลัทธิมนุษยนิยม และลัทธิเหตุผลนิยม และได้ส่งอิทธิพลต่อมาถึงช่างเขียนภาพชาวโรมัน โดยเริ่มต้นด้วยการคัดลอกภาพเขียนสมัยกรีกที่ปรากฏบนเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ และพบภาพเขียนด้วยกรรมวิธีเฟรสโกบนฝาผนังที่แสดงเรื่องราวของมหากาพย์โอเมอร์จากชาวโบราณสถานที่อยู่ภายใต้ลาวาภูเขาไฟ จนทำให้เกิดองค์ความรู้เกิดขึ้นมากมาย

เมื่อจักรพรรดิคอนสแตนตินได้ยกฐานะศาสนาคริสต์ขึ้น ทำให้จิตรกรชาวอิสระในการแสดงออก จิตรกรจึงต้องเปลี่ยนมาเขียนภาพเรื่องราวพระคริสต์ ซึ่งพบมากในพระคัมภีร์ที่วาดด้วยสีฝุ่นผสมไข่ขาวหรือยางไม้และกรรมวิธีเฟรสโก ภายหลังโรมันเกิดสงครามกับชาวเปอร์เซียอาหรับและเกิดแผ่นดินไหวบ่อยครั้ง ทำให้จิตรกรรมสีฝุ่นถูกทำลายล้างแทบจะหมดสิ้น จนได้มีการฟื้นฟูขึ้นใหม่ในสมัยฟื้นฟูศิลปะวิทยาการมีการรวบรวมหลักปรัชญาและวรรณกรรมของกรีกกับโรมัน ส่งเสริมด้านการศึกษา รูปแบบทางจิตรกรรมพัฒนาจากแบบคริสเตียน สอดแทรกความคิด และจินตนาการ เกิดสมาคมศิลปะช่างเขียนภาพจนเกิดความก้าวหน้าด้านศิลปะวิทยาการและอิสรภาพทางความคิดในการแสดงออกของจิตรกรมากขึ้น มีการพยายามค้นคว้าและทดลองเทคนิคกรรมวิธีใหม่ ๆ เช่น การนำสีฝุ่นผสมกับน้ำมัน กลายมาเป็นสีน้ำมัน ต่อมาได้มีการพัฒนามาเป็นสีเทียนและสีชอล์ค

1.4 ภาพ "Parnassus" ค.ศ. 1497 ภาพเขียนสีฝุ่น โดย อันดริอา มันเดญา (John Canaday, 1959)

1.5 จิตรกรรมฝาผนัง วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพนุพงษ์ เลหาสม, 2541)

การพัฒนาด้านศิลปะวิทยาการได้พัฒนาควบคู่ไปกับอารยธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะเมโสโปเตเมีย กรีก-โรมัน และอิหร่าน รูปแบบงานจิตรกรรมมีความเด่นชัดและเกิดเอกลักษณ์เฉพาะ จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นทางตอนเหนือของอินเดีย จิตรกรรมสีฝุ่นในอินเดียทั่วไปมีรากฐานจากศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ รูปแบบผลงานจะแสดงความหมายเพียงสัญลักษณ์ทางศาสนา มากกว่าการจำลองความเหมือนจริงตามธรรมชาติ จากนั้นได้แพร่หลายลงมาทางตอนใต้ผ่านประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น กัมพูชา ลาว เมียนมาร์ และไทย โดยใช้ภาพเขียนบอกเล่าเรื่องอดีตพุทธเจ้า พุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ ปัจเจกพุทธเจ้า ภาพเกี่ยวกับพงศาวดาร และวรรณกรรมพื้นเมือง และมีการปรับเปลี่ยนมาเขียนภาพบนพื้นระนาบอื่น ๆ เช่น กระดาษ ผืนผ้าฝ้าย ผ้าไหม และใบลาน ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส วงกลม หรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เป็นภาพม้วนได้

สำหรับประเทศไทยในยุคก่อนประวัติศาสตร์พบว่าเคยมีมนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์อยู่อาศัยมาก่อน มีการค้นพบภาพเขียนสีฝุ่นหลายแห่งภายในถ้ำ หน้าผา และบนภาชนะดินเผาที่มีลวดลายตกแต่งด้วยภาพเขียนสีฝุ่น ซึ่งต่อมาในยุคประวัติศาสตร์ได้เรียนรู้จากจารึกและภาพเขียนที่ยังคงหลงเหลือให้ศึกษาตั้งแต่สมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา ออยุธยา ภาพเขียนแต่ละสมัยจะมีลักษณะแตกต่างกันตามประเพณีนิยม อาทิ รูปแบบจิตรกรรมสมัยล้านนาเกิดจากการผสมผสานจากหลากหลายวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นเครื่องแต่งกายของบุคคลชั้นสูง ในสมัยอยุธยามีการเขียนภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ในสมัยธนบุรีเขียนภาพเกี่ยวกับเรื่องไตรภูมิ ภาพสถาปัตยกรรมตามแบบหลักวิชาทัศนียภาพตามแบบอย่างสมัยอยุธยาตอนปลาย จิตรกรรมสีฝุ่นต้นสมัยรัตนโกสินทร์นิยมวาดเรื่องราวเกี่ยวกับทวยเทพ เทวดา เจ้านายชั้นสูง และตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ชาวบ้าน รวมถึงภาพในชุมชนกรรูปเจ้านายหรือทวยเทพต่าง ๆ

2

จิตรกรรมสีฝุ่น ในยุคก่อนประวัติศาสตร์

การได้รู้ประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมสีฝุ่นนั้นนับเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความสนใจในงานศิลปะเพื่อสร้างสุนทรีย์ให้ตนเอง เรื่องราวที่จะกล่าวถึงเริ่มตั้งแต่การค้นพบภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์ทำให้มนุษย์รู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นเห็นถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ ต่อมานักประวัติศาสตร์ศิลป์ได้ศึกษาค้นคว้าการพัฒนารูปแบบงานจิตรกรรม และเทคนิคกรรมวิธีที่ใช้ ภาพเขียนที่มองเห็นเป็นรูปร่างสีต่าง ๆ มนุษย์นำสีมาจากไหน และใช้อุปกรณ์อะไรในการระบายสี ดังนั้นจึงขอกล่าวถึงตามลำดับของยุคสมัย ดังนี้

2.1 จิตรกรรมสีฝุ่นยุคก่อนประวัติศาสตร์ Prehistorical Period

2.1 ภาพเครื่องมือหินแบบโอลโดวานประเภทต่าง ๆ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 33, 2551)

2.2 (ซ้าย) ภาพ “หมี่และเสือดาวหรือซีต้า” บนผนังถ้ำโซเวท์ (Bruno David, 2017)

มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์เกิดขึ้นตามพื้นที่ต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วโลก จากการขุดค้นพบกระดูก เครื่องมือเครื่องใช้หินกะเทาะอย่างหยาบ เป็นเครื่องมือสับตัด เรียกกันว่า เครื่องมือหินแบบโอลโดวาน (Oldowan) ตามชื่อแหล่งที่พบครั้งแรก นอกจากนี้ยังพบภาพเขียนบนผนังถ้ำ ทำให้รู้ถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ได้จากมวลกระดูกที่คล้ายกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่เรียกว่า “ไพรเมท” (Primate) มีลักษณะโครงสร้างและพฤติกรรมทั่วไปคล้ายลิง ต่อมาได้วิวัฒนาการมาใกล้เคียงมนุษย์ที่เรียกกันว่า “โฮโม แฮบิลิส” (Homo habilis) มีอายุประมาณ 2,000,000 ปีมาแล้ว จากเครื่องมือเครื่องใช้และภาพเขียนทางโบราณคดี ทำให้รู้ถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของการเป็นมนุษย์ที่บันทึกความทรงจำด้วยการเขียนภาพด้วยสีจากดินสีต่าง ๆ ที่พอจะหาได้ตามแหล่งที่อยู่อาศัย จากหลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์พวกแรก ๆ มีวิถีชีวิตในการเอาตัวรอดด้วยการล่าสัตว์มาเป็นอาหาร นอกจากนี้รายละเอียดในภาพได้แสดงสัญลักษณ์บางอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความหวาดกลัวปรากฏการณ์ธรรมชาติ จนทำให้เกิดลัทธิความเชื่อในวิญญาณนิยมของกลุ่มหรือชนเผ่า

2.2 จิตรกรรมสีฝุ่นยุคหินเก่า Paleolithic Age

ยุคหินเก่ามีอายุราว 20,000-10,000 ปีก่อนคริสตกาลซึ่งตรงกับยุคน้ำแข็ง จากสภาพภูมิอากาศดังกล่าวจึงทำให้มนุษย์ส่วนมากชอบอาศัยอยู่ตามถ้ำที่มีธารน้ำไหลผ่าน มนุษย์มีสภาพความเป็นอยู่คล้ายกับสัตว์ แบ่งออกเป็นหลายเผ่าพันธุ์อาศัยกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ มีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น มนุษย์เนอแอนเดอธัล (Neanderthal men) โครมันยอง (Cro-Magnon) โฮโมซาเปียน (Homo-Sapiens) ชานเซลเลด (Chancelade) กริมาลดี (Grimaldi men) มนุษย์เหล่านี้ใช้สีจากธรรมชาติมาเขียนภาพบนผนังถ้ำกระจายทั่วทั้งยุโรปและเอเชีย ส่วนใหญ่เป็นภาพสัตว์จำพวกกวางเรนเดียร์ ม้า และวัวไบซัน นอกจากนี้ภาพสัตว์ยังมีภาพสัญลักษณ์ของอาวุธ ภาพมือ และภาพมนุษย์ จึงสันนิษฐานได้ว่ามนุษย์ในสมัยหินเก่าเริ่มรู้จักการสื่อสารด้วยการใช้ภาษาภาพเพื่อบันทึกความทรงจำจากการดำรงชีวิตของตนด้วยการเขียนไว้ภายในถ้ำต่าง ๆ

2.2.1 ภาพเขียนสีฝุ่นภายในถ้ำโซเวท์ (Paintings in the Chauvet Cave) ถ้ำโซเวท์ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำอาร์แด้ซ (Ardèche River) ประเทศฝรั่งเศส มีความยาวประมาณ 125 กิโลเมตร ภายในถ้ำพบภาพจิตรกรรมที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ที่สุดและเก่าแก่ที่สุดในโลก จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์นักประวัติศาสตร์ระบุว่ามียุคราว 32,000 ปี หรือ ยุคอริจเนเซียน (Aurignacian) ถ้ำแห่งนี้ถูกปิดเนื่องจากหินถล่มเมื่อประมาณ 20,000 ปีก่อนคริสตกาล จนกระทั่งถูกค้นพบในปี ค.ศ.1994 ทำให้ถ้ำแห่งนี้อยู่ในสภาพที่เป็นธรรมชาติอย่างแท้จริง ภายในถ้ำประกอบไปด้วยภาพเขียนที่ยังหลงเหลืออยู่บนกำแพงมากกว่า 1,000 ภาพ ส่วนใหญ่เป็นภาพของมนุษย์และสัตว์ แสดงให้เห็นถึงทักษะการใช้สี การผสมผสานระหว่างการวาดและการแกะสลัก ความเที่ยงตรงทางกายวิภาค การเขียนภาพ 3 มิติและภาพเคลื่อนไหว มีภาพสัตว์อันตรายที่ยากต่อการเก็บข้อมูล เช่น ช้างแมมมอธ หมี แมวป่า แรด กระต่ายไบซัน และวัวป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีซากดึกดำบรรพ์ของสิ่งมีชีวิตก่อนประวัติศาสตร์ รวมถึงรอยเท้ามนุษย์โบราณจำนวนมาก

2.3 ภาพ “แรด” บนผนังถ้ำโซเวท์ ประเทศฝรั่งเศส (Bruno David, 2017)

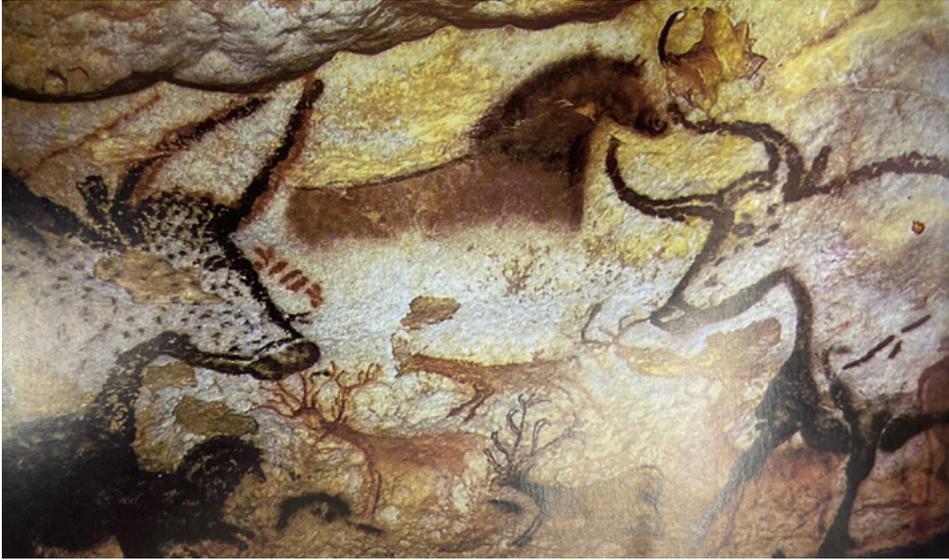
2.4 ภาพเขียนบนผนังถ้ำอัลตามีรา (Bruno David, 2017)

2.2.2 ภาพเขียนสีฝุ่นภายในถ้ำอัลตามีรา (Paintings in the Altamira Cave) ค้นพบเมื่อ ค.ศ.1869 เป็นถ้ำหินปูน อยู่ทางตอนเหนือของประเทศสเปน ที่เมืองทานเดอร์ ภาพเขียนที่พบเป็นภาพสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ เช่น กวาง ม้า และวัวกระทิง โดยเฉพาะภาพวัวกระทิงที่มีจำนวนมาก อาจเป็นเพราะว่ามนุษย์ในยุคนั้นนิยมล่าเข้ามาเป็นอาหาร ส่วนขนและหนังนำมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม ส่วนกระดูกก็นำมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

รูปแบบภาพเขียนมีลักษณะของความเป็นจริงตามธรรมชาติ สามารถวาดกายวิภาคของสัตว์ให้เห็นสัดส่วนของลำตัว ข้อขา และหัวได้อย่างชัดเจน มีการระบายสีตามลำตัวด้วยสีแดง เพราะสีแดงเป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิต ทำให้มองเห็นเด่นชัดตามลักษณะที่ถ่ายทอดมาจากความทรงจำ จากนั้นจึงตัดเส้นด้วยสีดำ นอกจากนี้ได้อาศัยพื้นผิวของผนังถ้ำมาเป็นส่วนหนึ่งของภาพที่แสดงความเคลื่อนไหว เหมือนดั่งมีชีวิตจริง

2.5 ภาพ “วัวไบซัน” บนผนังถ้ำอัลตามีรา (Bruno David, 2017)

2.6 ภาพ “วัว” ภายในถ้ำลัสโก ประเทศฝรั่งเศส (Bruno David, 2017)

2.2.3 ภาพเขียนสีฝุ่นภายในถ้ำลัสโก (Paintings in the Lascaux Cave) มีอายุประมาณ 17,000 ปีก่อนคริสตกาล ค้นพบเมื่อปี ค.ศ.1940 ที่ประเทศฝรั่งเศส บริเวณลุ่มน้ำดอร์โดเน ส่วนมากเป็นภาพสัตว์ขนาดเล็กใหญ่มีจำนวนมาก กว่า 1,500 ภาพ เช่น กวาง วัวไบซัน และม้า องค์ประกอบภาพที่ปรากฏบนผนังนั้นเน้นการจัดวางภาพทับซ้อนกันกระจัดกระจาย โดยไม่คำนึงถึงขนาด สัดส่วนความเล็กใหญ่ของสัตว์ ดูเสมือนว่ามนุษย์เขียนภาพตามข้อจำกัดของพื้นที่หรืออาจมีการวาดทับซ้อนกันหลาย ๆ ครั้ง ด้วยข้อจำกัดของผนังที่มีพื้นเรียบ แคลและเล็ก จึงทำให้การเขียนภาพมีขนาดเล็กตามไปด้วย แต่ทว่าหากมีพื้นที่กว้างขนาดของภาพจะมีขนาดใหญ่ตามพื้นที่นั้น ๆ สำหรับรูปแบบของภาพเขียนจะเน้นการตัดเส้นมากกว่าระบายสีบนลำตัวของสัตว์ นอกจากนี้มีปรากฏให้เห็นภาพมนุษย์อยู่บ้างแต่มีเป็นจำนวนน้อยมาก เป็นลักษณะภาพเขียนด้วยเส้นเพียงไม่กี่เส้นจนเกิดภาพสัญลักษณ์ที่สามารถรับรู้ได้ว่าเป็นมนุษย์ ซึ่งมีรูปร่างขนาดเล็กกว่าสัตว์มาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมนุษย์ที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ได้ให้ความสำคัญกับตนเองน้อยกว่าสัตว์

ภาพวัวที่ลำตัวโน้มไปข้างหน้า และยื่นเขาที่แหลมคมตรงไปที่คนนอน เส้นขนชี้ขึ้นตรงแทนที่โค้งอ่อนนุ่ม แสดงอาการของความเกรี้ยวกราด ดูร้าย มุ่งหมายที่จะทำร้ายมนุษย์ ในขณะที่ภาพมนุษย์อยู่ในลักษณะนอนหงายทำขึ้นข้างบน กางแขนขาหนีวราบไปกับพื้น หัวมีลักษณะคล้ายนก แสดงอาการเหมือนกับคนหมดทางสู้ บาดเจ็บ หรือตาย บริเวณใกล้เคียงกันปรากฏรูปนกเกาะบนเสาไม้ และเส้นสีดำคล้ายกับอาวุธ ภาพเขียนแสดงรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ทางความเชื่อบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการอยู่รอด

2.7 ภาพ “วัวไบซันและคนมีหัวคล้ายนก” วาดขึ้นเมื่อ 20,000 ปีก่อนคริสตกาล (Bruno David, 2017)

2.2.4 ภาพเขียนสีฝุ่นภายในถ้ำเลสคอมบาร์เรล (Paintings in the Les Combarelles Cave) ค้นพบเมื่อ ค.ศ.1901 ประเทศฝรั่งเศส แถบบริเวณแม่น้ำดอร์โดเน (Dordogne) จากการสำรวจพบภาพเขียนบนผนังถ้ำและเพดานถ้ำจำนวนมาก เช่น ภาพวัวไบซัน ภาพกวางเรนเดียร์ ภาพช้างแมมมอธ ภาพม้า และภาพมนุษย์ มนุษย์ในยุคนี้ชอบเขียนภาพเป็นรูปร่างของสัตว์ด้วยสีฝุ่น

2.2.5 ภาพเขียนสีฝุ่นภายในถ้ำฟองเตอโกม (Paintings in the Font-de Gaume Cave) ประเทศฝรั่งเศส แถบแม่น้ำดอร์โดเน พบภาพเขียน

บนผนังถ้ำจำนวน 200 ภาพ เช่น ภาพกวางเรนเดียร์ วัว แรด และช้างแมมมอธ ใกล้เคียงกับภาพเขียนภายในถ้ำอัลตามิรา ภาพที่เขียนมีลักษณะเหมือนจริงมากขึ้นเนื่องด้วยการนำเอาการเขียนกายวิภาคของสัตว์มาใช้ในการเขียนภาพ จึงทำให้เห็นขนาดสัดส่วนชัดเจน นอกจากนี้ยังพบว่าได้มีการลงสีตามบริเวณลำตัวด้วยสีน้ำตาล มีการเว้นน้ำหนักสีโดยการระบายสีตัดเส้นรูปนอกให้มีความหนักเบามองเห็นปริมาตรและรายละเอียดของภาพตามความเป็นจริงและชัดเจนขึ้นกว่าเดิม สามารถแสดงความสง่างามของสัตว์ได้อย่างมหัศจรรย์ยิ่งกว่าการวาดให้เหมือนจริงเสียอีก

2.8 ภาพ “วัวไบซัน” ภายในถ้ำฟองเตอโกม ประเทศฝรั่งเศส (Bruno David, 2017)

